

Medžių šakelės Lietuvos gyventojų verbosė XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje

J o n a s M A R D O S A
Lietuvos edukologijos universitetas

Pagrindinės sąvokos: *verba, Verbų sekmadienis, medžių šakelės, gluosnis, kadagys, simbolis.*

Medžių šakelių parinkimas verboms Lietuvoje XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje atskleidžia teologinio ir liaudiško pamaldumo ryšį. Teologinis aspektas grindžiamas Naujajame Testamente aprašytais įvykiais. Evangelijoje pagal Joną teigiama, kad Kristui įžengiant į Jeruzalę žmonės mesiją pasitiko su palmių šakomis (*Naujasis Testamentas* 1971, 252), todėl daug kur Europoje paskutinio gavėnios sekmadienio pavadinimas siejamas su palmėmis. Palmių sekmadienis buvo žinomas jau popiežiaus Leono Didžiojo (mirė 461 m.) laikais, o VI a. jis pradėtas švęsti Jeruzalėje kaip Didžiosios savaitės pradžia (K a j a c k a s 1998, 138). Evangelijoje pagal Matą sakoma, kad Kristui po kojomis minios tiesė drabužius, „kiti kirto ir klojo ant kelio medžių šakas“ (*Naujasis Testamentas* 1971, 71). Popiežiaus Gelazijaus laikais (492–496) medžių šakelės imta šventinti ir galiausiai jų sakralizavimas įsitvirtino krikščioniškoje liturgijoje. Lietuvoje pirmą kartą šventė paminėta liuteronų 1573 m. vadinamoje Volfenbiutelio postilėje, kur rašoma, kad šventinamos žagarų arba karklų šakelės, vadinamos *werbamis*, o šventė yra *werbncizia* (K u d i r k a 1992, 6; V y š n i a u s k a i t ė 1994, 34)¹. Taigi XXI a. pasiekusi liturginė šventė Verbų sekmadienis ir jos metu šventinamos medžių šakelės Lietuvoje remiasi keleto šimtmečių tradicija. Straipsnyje bus bandoma aptarti XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje Lietuvoje šventinamų medžių šakelių papročius.

Lietuvių etnologijoje darbų, kuriuose nagrinėta verbų tematika (kaip ir kitos su krikščionybe susijusios liaudies gyvenimo sritys), daugiau pasirodė paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais. Pradžioje visiems darbams būdingas bruožas buvo tas, kad neretai Verbų sekmadienis ir su juo susiję papročiai buvo nagrinėjami kaip sudėtinė velykinio švenčių ciklo arba papročius ir tikėjimus atspindinčios liaudies gyvenimo dalis (K u d i r k a 1992, 5–12; D u n d u l i e n ė 1979, 64–65; D u n d u l i e n ė 1991a, 255–256; D u n d u l i e n ė 1991b, 93–97 ir kt.). Ilgainiui atsirado

¹ Verbų sekmadienis, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto užmušimo Trakų pilyje diena, paminėta J. Dluogošo *Lenkijos istorijoje XV a. (Baltų religijos* 1996, 584).

straipsnių ir didesnės apimties specialių tyrimų. Tarp jų pažymėtinas Danguolės Svidinskaitės straipsnis, skirtas Trakų dekanate buvusiems Verbų sekmadienio papročiams (S v i d i n s k a i t ė 2001, 191–223). Išskirtinė pozicija tenka Lietuvos liaudies kultūros centro išleisti knygai (*Vėlykų rytą* 2006), kurioje išspausdinta Nijolės Marcinkevičienės studija ir ypač vertingi, regioniniu principu suskirstyti lauko tyrimų duomenys, įvairių autorių straipsniai Verbų sekmadienio, verbų tema. XXI a. pradžioje įvairūs verbų temos aspektai ir pirmiausia verbų naudojimo papročiai, remiantis Rytų Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje atliktų lauko tyrimų duomenimis, nagrinėti straipsnio autoriaus ir apibendrinti monografijoje (M a r d o s a 2009)². Verta paminėti kraštotyrinio pobūdžio straipsnius, kuriuose aptariamai krikščioniški verbų funkcionavimo aspektai, išryškinti lokalūs simbolio ypatumai, žaliavos verboms parinkimo klausimai (R a l y t ė 1995, 354; G e d v i l i e n ė 2004, 553; V a i c e k a u s k i e n ė 2006, 196 ir kt.). Šiame straipsnyje bus panaudoti įvairaus pobūdžio darbai, daugiausia bus remiamasi XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje atliktų gyventojų apklausų interviu būdu duomenimis. Etnografinius lauko tyrimus atliko straipsnio autorius ir VPU studentai etnografinių praktikų metu praktiškai visoje Lietuvoje. Buvo apklausta daugiau nei 300 įvairaus amžiaus žmonių. Panaudojami ir straipsnio autoriaus ekspedicijų Baltarusijoje, Lenkijoje metu užrašyti duomenys. Sukaupta medžiaga saugoma asmeniniame autoriaus archyve. Panaudojus šią medžiagą, skliausteliuose pateikiamas vietovės arba platesnio teritorinio vieneto, kuriame medžiaga užrašyta, pavadinimas. Vertingų lauko tyrimų duomenų galima užtikti Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (*IIES*, b..., l...), Vilniaus universiteto kraštotyrininkų klubo *Ramuva* ekspedicijose užrašytuose pasakojimuose apie kalendorines šventes, saugomuose Universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, 169 fonde (*VUB RS*, f. 169, b..., l...), VU studentų istorikų etnografinių praktikų medžiagoje (*VUB RS*, f. 81, b..., l...). Etnologų ir lauko tyrimų medžiaga leidžia detaliau gilintis į įvairias XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje verbų šakelių naudojimo Lietuvoje problemas. Laikotarpis moksliniu požiūriu įdomus, nes tai – metas, kai religinis visuomenės gyvenimas buvo sudėtingas dėl sovietinės valdžios negatyvaus požiūrio į religinę liaudies kultūrą, o vėliau religinė veikla tapo laisva (atkūrus nepriklausomybę). Tačiau tai kartu ir pokyčių dvasiniame žmonių gyvenime laikas, nes sekuliarėjančios visuomenės sąlygomis kinta religinės kultūros vaidmuo.

Etnologiniais tyrimais nustatyta, kad Lietuvoje egzistuoja įvairių gluosnio rūšių ir kadagio šakelių panaudojimo verboms tradicijų. Pasak Juozo Kudirkos, tradicinėje kultūroje gluosnių medžių šakelės šventinamos vidurio, rytų ir pietryčių Lietuvoje, Žemaitijoje ir Suvalkijoje, taip pat Kėdainių apylinkėse (K u d i r k a 1992, 5)³. Tiesa, Lietuvoje šventinamos ne vien šios, bet ir kitų medžių ir krūmų žaliuojančios ar atgimstančios po žiemos ir palmes primenančios medžių šakelės, ta-

² Monografijoje pateikiama išsami verbų temos istoriografija Lietuvoje (M a r d o s a 2009, 28–33).

³ M. Valančius, aprašydamas nesuprastus krikščioniško tikėjimo papročius, mini, kad katalikais tapę jauni žemaičiai vienas kitą raižydavo pašventintais karklais arba žilvičiais (V a l a n č i u s 1972b, 339).

čiau straipsnyje dėmesys sutelkiamas į svarbiausius verbų žaliavų šaltinius. Straipsnyje keliami tokie pagrindiniai uždaviniai: nustatyti gluosnio ir kadagio šakelių pasirinkimo verboms Lietuvoje ypatybes XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje; atskleisti nagrinėjamu laikotarpiu šakelių šventinimo pokyčius; aptarti regioninius, lokalius ir etnokonfesinius šiuolaikinių verbų sudarymo principus.

Gluosnio šakelių šventinimas

Verba vadinamas Verbų sekmadienį šventinamas simbolis, o slavų kalbose įvardijama gluosninių medžių atmaina. Baltarusiškai *вярба*, *вярбина* vadinama gluosnis, karklas, žilvitis (*Белорусско–русский словарь* 1962, 194), lenkų kalboje *wierzba* – gluosniai (S ł o w n i k 1992, 711), t. y. visi gluosninių šeimos medžiai ir krūmai. Akivaizdu, kad Lietuvai priėmus krikščionybę dėl slavų kalbų įtakos į liturgiją ir žmonių gyvenimą pateko slaviškos kilmės žodis *verba*, kuriuo taip pat apibūdinama gluosnio šakelė (*LKŽ* 1997, 739). Kaip sakoma Švenčionių r. Trakelių kaime, „verbė – medis tokis“ (*Velykų rytą* 2006, 420). Taigi lietuviškas šventės ir šventinamo simbolio pavadinimas siejamas su gluosniniais medžiais.

Velykiniu laikotarpiu gluosnio medžiai įgavo ypatingą statusą dėl įvairių priežasčių. Pirmiausia reikia pažymėti, kad gluosninių šeimos medžių vegetacijos pradžia ankstyva, jie žydi balandžio antrą–trečią dekadą ir netgi anksčiau (*Lietuvos dendroflora* 2003, 304–308). Be minėtų objektyvių fenologinio pobūdžio aplinkybių, gana svarbi mitologinė ir liaudiško pamaldumo traktuotė. Gluosnis užima ypatingą vietą lietuvių liaudies kultūroje ir papročiuose. Užnemunėje prie namų augantis gluosnis yra apsaugojimo nuo perkūno garantas (B a l y s 1998, 69 – Šunsakai). Gluosnio šakelių šventinimą Pranė Dundulienė sieja su europietiškoje ir lietuviškoje ikikrikščioniškoje tradicijoje buvusiu anksčiausiai pavasarį gyvybės ženklus rodančių medžių, kuriems priskirta maginė galia, garbinimu (D u n d u l i e n ė 1991b, 94). Gluosnio mitologinė traktuotė būdinga ir baltarusiams, kuriems tai – pirmasis išsprogstantis saulės Jarilos šilumoje medis. Todėl jis slavams tapo Kristaus prisikėlimo simboliu, nes pirmas pavasarį išleidžia pumpurus (К о т о в и ч, К р у к 1983, 183). Gyvybę ir kasmetinį gyvenimo atsinaujinimą gluosnis simbolizuoja ir lenkams (Z a d r o ų y ņ s k a 1985, 593). Baltarusių mitologijoje gluosnis gali pritraukti velnius, kurie nuo Trijų karalių iki Verbų sekmadienio šildosi ant gluosnio, o po to krinta į vandenį (*Міфалогія беларусаў* 2011, 104). Nuo Perkūno velnias slepiasi gluosnyje ir lietuvių tautosakoje (V ė l i u s 1983, 125). Varmijoje ir Mozūruose lenkai teigė, kad tai piktas medis, nes iš verbos medžio gamintos vynys, kuriomis buvo nukryžiuotas Kristus (Z a d r o ų y ņ s k a 1985, 595). Pasak baltarusių, Kristui prikalti prie kryžiaus vynys taip pat gamintos iš seno verbos medžio (К о т о в и ч, К р у к 2005, 184). Taigi, nors gluosnis traktuojamas nevie-nareikšmiškai, slavų tautose jis yra velykinio laikotarpio simbolis⁴. Akivaizdu, kad šios aplinkybės veikė gluosnio pasirinkimo verboms tradicijos formavimąsi Rytu

⁴ Jo šakeles verboms naudoja ir skandinavų, ir vokiečių maldininkai (*Календарные обычаи* 1977, 115, 126, 150).

Lietuvoje, todėl besiribojanti su Baltarusija Rytų Lietuvos teritorija pateko į šios žaliavos šventinimo Verbų sekmadienį įtaką.

Aiškinantis verbų žaliavos klausimus neišvengiamai susiduriama su verbų naudojimo ūkinėje ir gyvenimiškoje realybėje pavyzdžiais. Vakarų Baltarusijoje gluosnio verba plačiai naudota XX a. pirmoje pusėje pavasarį išvarant gyvulius į ganyklas. Neatsitiktinai Rytų Lietuva patenka į šio papročio paplitimo arealo pakraštį, o toks ginimo būdas būdingas dzūkams ir kitiems aukštaičiams. Netgi teigiama, kad gluosnio ar žilvičio šakelę šventina tie, kas ruošiasi pirmą ganiavos dieną ginti į laukus gyvulius (Širvintų apyl.). Su šia funkcija ryšį turi ir šakelių ilgis, nes orientuojamasi į tokių jų ilgį, kuris būtų patogus galvijus plakti. Kaimuose ilgis kartais pateikiamas kaip įdomus liaudiško pamaldumo pavyzdys ir siejamas su Velykų šventimo laiku. Tverečiaus apyl. Pošiūnų k. sakyta, kad jei Velykos ankstyvos ir mėšedas trumpas, tada trumpa šakelė, o jei ilgas – ilga (*IIES*, b. 1322, l. 15). Reikia pastebėti, kad sovietmečiu, išnykus pavasariniam gyvulių išginimui su verba, stebimas tradicijos atgijimas – XXI a. pradžioje Vilniuje pasitaiko iki metro ilgio žilvičio rykščių. Tokio ilgio verbos pastebėtos ir lauko tyrimų Baltarusijoje, Lenkijoje metu (ypač Varšuvoje), bet tam neteikiama maginės reikšmės, nors Širvintose žilvitis siejamas su Kristaus plakimu.

Iš XXI a. pradžios Vilniaus stačiatikių verbų matyti, kad vien skleidžiančios lapelius gluosnio šakelės sudaro arti pusės verbų – tokios verbos mėgstamos ir katalikų. Semeliškėse (Trakų r.) teigiama, kad šventinti tinkama tik su besiskleidžiančiais lapeliais gluosnio (verbos medžio) šakelė. Tokio gluosnio šakelės dažnos ir šiandienėse Vilniaus apylinkių katalikų verbose. Tiesa, Vilniaus ir jo apylinkių bažnyčiose galima užtikti vien iš neprašydinto gluosnio paruoštų verbų ryšulėlių, tačiau didelė dalis maldininkų pasirenka leidžiančius žirginius gluosnius, t. y. šakelės su kačiukais.

Verbos su kačiukais. Tarp gluosninių šeimos medžių ypač puošni, dar prieš lapų išskleidimą pasipuošusi pražyduisiais žirginiais – kačiukais – yra blindė (*Lietuvos dendroflora* 2003, 304–308). Blindę lietuviškoje tautosakoje P. Dundulienė vertina kaip mitologinės kilmės medį, auginantį raudonas uogas, todėl senovėje blindė lietuviams buvo šventa. Be blindės, pavasarį pražįstančios žirginiais, t. y. kačiukais, ir turinčios moteriškos lyties sporų, su vyriškomis sporomis yra žilvitis (D u n d u l i e n ė 1994, 88; 126). Šalčininkų r. Mištūnų k. netgi sakoma, kad „vyram reikia žilvyco – ne blyndės. Už tai, kad būt vyriškos giminės“ (*Velykų rytą* 2006, 281). Taigi šalia su besiskleidžiančiais lapeliais verbos medžio šakų Verbų sekmadienį matome blindžių ir žilvičių, karklų šakelių su išsprogusiais pumpurais. Merkinės apyl. Levūnų k. sakoma, kad Verbų sekmadienį „iš karklo būna kaciukai, o iš cikrų verbų nebūna“ (*Ibid.*, 292).

Šakelė su kačiukais nuo seno buvo populiari verbos žaliava Rytų Lietuvoje. Su išleistais kačiukais šakelės vaizduojamos XIX a. viduryje K. Rusecko paveiksle *Lietuvaitė su verbomis* (*Lietuvos tapyba* 1970, 32). XIX a. viduryje Motiejus Valančius Rokiškyje liudija buvusias blindžių ir karklų su avelėmis (V a l a n č i u s 1972, 256), t. y. pumpurais, verbas. Avelėmis metaforiškai dėl švelnumo ir minkš-

tumo gluosnių pumpurus vadino ir Obelių bei Kriaunų apylinkėse XX a. viduryje (K o d i e n è - D a l e c k a i t è, B l a z a r è n i e n è - L a u č i š k y t è 1998, 451; *VUB RS*, f 169, b. 256, l. 49 (Pakriaunių k.). Tikėtina, kad lietuviškųjų kačiukų asociacinis ryšys su avimis yra inspiruotas rusiškosios (Aukštaitijos šiaurėje gyvena nemažai rusų sentikių) tradicijos (M a r d o s a 2009, 75). Žilvičio šakelė su kačiukais ir karklas puokštėje aptinkami daugelyje pietrytinių Lietuvos vietovių, nors kartais žilvitis labiau priimtinas katalikams. Žilvitis tautosakoje, pasak P. Dundulienės, yra mitologizuotas medis, nes gyvybingu jį paverčia raudonos spalvos žievė. Žilvičio bijo piktosios dvasios, kartu žilvitis magiška galia geba atgaivinti žemę ir suteikti jai vaisingumo, o žmonėms – laimės, sveikatos, o tai autorei leidžia jį vadinti atėjusiu iš ikirikriščioniškųjų laikų maginiu augalu (D u n d u l i e n è 1991a, 255). Dzūkai Levūnų k. verboms naudojo panemunių raudonžievius žilvičius, kuriuos laikydavo vandenyje, kol išleis kačiukus, – tai gražiausia verba. Svarbiausia, kad būtų raudona, nes tada tikra (*Levūnų* 2008, 125–126). Tikra verba vadino raudona žieve su kačiukais rykštelę Kamajų apylinkėse. Panašiai elgėsi ir raitininkiškiai (U l č i n s k a s 1995, 90). Degučiuose kitokią verbą pasirinkdavo tik neturėdami rykštelės su pražyduisiais kačiukais, o Jašiūnuose blindę nešdavosi dėl puošnumo. Raudonos spalvos žilvičio verbą laikė tikra ir tinkančia šventinti taip pat ir Užnemunės dzūkai. Kačiukai kartais naudojami maginiais tikslais. Tve-rečėnai šventinti renka šakeles su daugiau pumpurų, vadinamų bukučiais, nes sakydavo, kad kiek jų yra, tiek metų gyvensi (B a l y s 1993, 115).

Verbų puokštelių sudarymo principai įvairuoja. Karklo ir blindės šakelės kartu su įvairia žaluma šventintos Adučiškio krašte, Dysnų apylinkėse (K l i m k a, S e l i u k a i t è 2003, 406–407; *VUB RS*, f. 81, b. 364, l. 1), Šalčininkuose. Galima teigti, kad minėtos šakelės naudotos visoje Rytų Lietuvoje ir netgi pietinėje jos dalyje. Randama požymių, kad šakelių su kačiukais atsiradimas yra naujų tradicijų formavimosi kuriant verbas padarinys. Joniškių apylinkėse (Molėtų r.) XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais verbose ėmė įsigalėti žilvitis ar karklas su kačiukais (*Velykų rytą* 2006, 354) – tai aiški aliuzija į simbolio dekoratyvumo paieškas. Reikia pažymėti, kad ypač lauko tyrimų medžiaga rodo, jog Rytų Lietuvoje žilvičio pasirinkimas verboms neturi teritorinio vientisumo, reiškinys yra sporadiškas.

Galima užtikti racionalių aiškinimų, kodėl pasirenkama verba su lapeliais ar žirginiais. Tai susiję su pavasario ypatybėmis. Giedraičiuose pražydušį žilvitį šventina tada, kai pavasaris būna ankstyvas (*VUB RS*, f. 81, b. 97/201, l. 7). Žinoma, įmanoma specialiai pražydyti šakeles – jas pamerkdavo vandenyje ir iki Verbų sekmadienio jos išsprogdavusios. Lazūnų lietuviai tam skirdavo porą savaičių (M a c e i k a 1998, 55). Šis pražydinimo būdas žinomas ne vien tiriamoje teritorijoje. Su kačiukais verbas šventino, prieš šventes palaikę vandenyje, XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais ir lenkai, nes šakelės su baltais kačiukais yra jų mėgstama verbų žaliava (Z a d r o ž y n s k a 1985, 97; Z a l e s k i 1989, 193), populiarūs ir XXI a. pradžioje. Tiesa, toks žaliavos ruošimo būdas labiausiai tinka individualiai rišant verbą. Šiuolaikinėje praktikoje miestuose tikintieji verbas dažniau įsigyja iš prekyautojų prie bažnyčių ir cerkvių. Paruošę nemažai žaliavos prekyautojai gali

pasiūlyti tik tai, ką suteikia gamta, nes ypač ankstyvą pavasarį sudėtinga paruošti ir pasiūlyti pirkėjams daugiau pražydytų šakelių.

Kadangi Velykos yra laiko atžvilgiu nefiksuota šventė, nes stačiatikiai ir katalikai liturginėje praktikoje naudojami skirtingais kalendoriais, besiskiriantis (sutampa tik kas keleri metai) šventės laikas koreguoja verbų sudėtį. Kai stačiatikių ir katalikų šventės skiria mėnesio ir net ilgesnis laiko tarpas, natūralu, kad švenčiantys kovo pabaigoje katalikai verboms gali naudoti vienokios, o balandžio pabaigoje švenčiantys stačiatikiai – kitokios išvaizdos gluosnio šakeles. XXI a. pradžioje Vilniuje stačiatikiai (taip pat ir sentikiai) orientuojasi į raudonos žievės šakeles, nes raudoną žilvitį vertina kaip puokštės akcentą. Kartais prisilaikoma tradicijos ir šventinamos besiskleidžiančiais lapeliais šakelės ar pražydytos baltais kačiukais karklo šakelės.

Taigi tenka konstatuoti, kad XXI a. pradžioje matoma konfesinės priklausomybės įtaka simbolio pavidalui. Svarbi ir kačiukų spalva. Lietuvos stačiatikiai (ir sentikiai) tikraisiais kačiukais pripažįsta tik trumpus ir pilkus, bet ne geltonus pumpurus⁵. Tiesa, tokių šakelių šiuolaikinėje praktikoje pasitaiko nedaug netgi balandžio viduryje, todėl šventinti nešamos gluosnio šakelės su besiskleidžiančiais lapais. Tuo Vilniaus stačiatikiai iš esmės skiriasi nuo Baltarusijos tikinčiųjų, kur kačiukai vertinami kaip rusų religinės kultūros požymis. Šios tradicijos laikosi ir Vilniaus sentikiai (M a r d o s a 2009, 77). Baltarusijoje verboms netinka kačiukus leidžiančios žilvičio ar blindės, net karklo šakos, o šakelės su geltonais kačiukais vertinamos kaip katalikų tradicija.

Šventinant verbas iš gluosnio šakelių svarbus ir šakelių skaičiaus puokštėje parinkimas. Galima derinti kelias nelyginio skaičiaus (3, kartais 5) verbos medžio šakeles, pridėdant po vieną kitų rūšių medžių, įskaitant ir gluosnių su kačiukais, šakelę (R a l y t ė 1995, 354). Vienos ar trijų šakelių šventinimas aiškinamas tuo, kad dievas vienas, tačiau trijuose asmenyse (Čekoniškės). Trys gluosnio šakelės dedamos Šalčininkų r. Dainavos k., o Dieveniškėse vyrai ir jaunesni maldininkai nešasi vieną, o senesni tris, net penkias verbos medžio šakeles. Trakų dekanate vyrų gali būti šventinamos dvi, keturios, bet ir trys, penkios ilgesnės šakelės. Trijų šakelių verbą siejo su Šv. Trejybe (R a l y t ė 1995, 354; S v i d i n s k a i t ė 2001, 197). Trejybės idėja pasirenkant šakelių skaičių neretai fiksuojama tarp Lietuvos ir Baltarusijos stačiatikių, tačiau sentikiai, atvirkščiai, teigia, kad turi būti lyginis skaičius (Molėtų r., Vilnius). Pirkdami gatavą puokštę miestiečiai turi mažiau galimybių pasirinkti šakelių skaičių.

Kadagio šakelės verbose

Vidurio Lietuvoje ir Žemaitijoje kadagys, taip kaip Rytų Lietuvoje gluosnis, vertinamas kaip tikra verba. Tai sena tradicija, nes, pasak XVI a. šaltinių, tuo metu žemaičiai Prūsijos pasienyje kadagius gerbė ir augino šventame miškelyje (V ė l i u s

⁵ Panašiai ir Lenkijoje, kur verboms (palmėms) XX a. šventino šakeles su mažais kačiukais. 2011 m. tyrimai Varšuvoje ir Kurpių krašte (Mazovijos vaivadija) parodė, kad raudonos šakelės su nedideliais baltais kačiukais atskirai arba kompozicijose su kita sausa ar žalumynine medžiaga yra noriai šventinamos.

1983, 123). Kita vertus, tame pačiame amžiuje pirmame verbų paminėjime randame paliudijimą, kad jos daromos iš žagarų arba karklų (V y š n i a u s k a i t ė 1994, 34). Netgi M. Valančius, aprašydamas nesuprastus krikščioniško tikėjimo papročius, mini, kad katalikais tapę jauni žemaičiai vienas kitą raizydavo pašventintais karklais arba žilvičiais (V a l a n č i u s 1972b, 339). Tačiau, remiantis lauko tyrimų duomenimis, per visą XX a. vakarinė Lietuvos dalis išliko verbų iš kadagio šventinimo teritorija, todėl apie pokyčius verbų žaliavoje kalbėti netenka. Kiti procesai ypač XX a. antroje pusėje vyksta rytinėje Lietuvos dalyje, matoma kadagio šakelių šventinimo pradžia ten, kur anksčiau vyravo gluosnis. Trakų dekanate atlikti tyrimai parodo, kad 52,6 proc. respondentų verba ir kadagys vienodai svarbūs, ir tik ten, kur nėra kadagių, svarbiau verba (S v i d i n s k a i t ė 2001, 196). Galimas dalykas, XIX a. pabaigoje, nusistovėjus gluosnio ir kadagio naudojimo verboms arealams, kadagių šventinimas Rytų Lietuvoje buvo daugiau išimtis. Pasak N. Marcinkevičienės, kadagio paplitimo teritorija yra Molėtų rajonas, kur susikerta pietryčių ir rytų regionų ribos – ten įsigalėjusi verba iš gluosnio. Maždaug Ukmergės rajone prasideda likusią Lietuvos dalį apimanti kadagio šakelių naudojimo verboms teritorija (*Velykų rytą* 2006, 237). Mūsų tyrimų duomenimis, XX a. viduryje prasi-dėjęs aktyvesnis kadagio šakelių šventinimo papročio pasislinkimas į rytus lemia, kad kadagys dažniau naudojamas į rytus nuo Ukmergės rajono nutolusio Anykščių rajono (Kavarsko ir gretimų seniūnijų teritorijos) tikinčiųjų.

Rytų Lietuvoje kadagys verbose nėra absoliučiai naujas reiškinys. Dar 1866 m. M. Valančius *Palangos Juzėje* rašydamas apie Verbų sekmadienį Rokiškyje mini matytas gana įvairias medžių ir žalumynų šakeles, tarp kurių yra ir kadagys, nors vaikų rankose būta vien žilvičių (V a l a n č i u s 1972a, 256). Yra paliudijimų, kad po Pirmojo pasaulinio karo kai kur Rokiškio krašte šventino, be gluosnio, ir kadagio šakelę (Lakštinių k.). Iš literatūros žinoma, kad XX a. viduryje kadagių verbų pasitaikydavo Obelių ir Kriaunų apylinkėse, o Adutiškio krašte XX a. viduryje kadagys buvo lygiavertis karklui (K o d i e n ė-D a l e c k a i t ė, B a l z a r ė n i e n ė-L a u č i š k y t ė 1998, 451; K l i m k a, S e l i u k a i t ė 2003, 407). Kriaunų apylinkėse prieškarėje kadagio šakelių pasirinkimą lėmė įvairūs praktiniai valstiečių poreikiai. Vyrų, žiemą veždami iš miško malkas ar žabus, parveždavo botkočiams porą kadagio virbų su žaliomis šakelėmis, kurias vėliau naudodavo verboms (A l i š a u s k a s 2010, 40–41). Įdomu plačiau pažvelgti į šiuolaikines rokiškėnų verbas. Lauko tyrimai rodo, kad nors yra nuomonių, jog verbų puokštei privalo būti naudojama tikroji verba – raudona, su kačiukais (katinukais) šakelė (*VUB RS*, f. 169, b. 256, l. 50 – Pakriaunių k.), Kamajuose XX a. artėjant į pabaigą jų pasirenkama rečiau, dažnesnės kadagio šakelės. Šiandien kadagio šakelės Kamajų bažnyčioje gali būti šventinamos vienos arba kartu su įvairia namų ir miško žaluma, gėlėmis.

Pateikta medžiaga rodo, kad kadagys verboms daryti gerai žinomas Rytų Lietuvoje. Kadagys tikraja verba laikomas Salako apylinkėse, kur rinkdavo jo šakeles su uogytėmis. Tokiam pat su uogomis kadagiui, kuris dėl vaisių geriau smilksta, pirmenybė teikiama Tauragnų apylinkėse, Varėnos r. ir Giedraičiuose (*VUB RS*,

f. 81, b. 301, l. 3; b. 318, l. 17; *VUB RS*, f. 169, b. 513, l. 9)⁶, Ramygaloje. Dėl žalumo kadagį specialiai iš vakaro pamirkydavo verdančiame vandenyje, palaikydavo net ant ugnies (Anykščių r., Daugai, Ramygala). Varėnos r. Kermušijos k. nulaužtą kadagio šakelę vadino verbele, kartais ją pasodindavo į žemę ir, jei ši prigydavo, augindavo dėl savo „šventos verbos“ (*IIES*, b. 62, l. 22). Sakoma, kad nešventinto kadagio netgi dūmai nekvepia (Šalčininkų r.).

Visiškai suprantama, kad vakarinėje Lietuvos dalyje, kur kadagio šventinimo tradicija siekia kelis šimtų metų, jis ilgainiui žmonių sąmonėje įsitvirtino kaip verbų žaliavos šaltinis ir verba vadinamas Jurbarko vls. Panemunės k., Baisogalos apyl., Lančiūnavoje (*IIES*, b. 1417, l. 5 – Viduklės vls., Žilių k.; Utenos r. Grybelių k. – *VUB RS*, f. 81, b. 342, l. 2) ir kitur Rytų Lietuvoje (Želva, Ramygala). Pasak šiuolaikinių širvintiškių, Verbų sekmadienį reikia šventinti natūralią verbą – kadagio šakelę. Tai įprasta nuo vaikystės, nes net senesni žmonės pripažįsta tik kadagį. Svarbu paminėti, kad XX a. antroje pusėje šventinama kiek trumpesnė šakelė. Tyrimai Žemaitijoje ir Vidurio Lietuvoje rodo, kad vietoj XX a. viduryje šventintos iki 40 cm ilgio šakelės šiandien tikintieji pasirenka 20–30 cm ilgio kadagį (Nemakščiai, Ramygala, Užventis, Raguva, Želva).

Šiuolaikiniai lauko tyrimai rodo, kad kadagio šakelių šventinimas būdingas Rytų Lietuvai ir XX a. antroje pusėje peržengė Baltarusijos sieną. Tiesa, kadagio rinkimosi atžvilgiu Vakarų Baltarusija nėra vienalytė. Svarbus kadagio sklaidos intensyvumo Vakarų Baltarusijoje požįūriū tas faktas, kad atskirais atvejais katalikai, kaip ir Rytų Lietuvoje, gali šventinti vien kadagio šakeles (Molodečnas). Apskritai kadagių paplitimo mastas gali priklausyti nuo verbos supratimo ir tinkamumo pamaldų praktikai. Smurgainyse stačiatikiai teigia, kad šventinama tik verba (gluosnis), nes kadagys netinka išginti gyvulius. Kaip rodo etnologų tyrimai, išginimas su verba buvo dažnas ir Rytų Lietuvoje, kurį XX a. 3–4 dešimtmetį keitė gyvulių smilkymas (M e r k i e n ė 1981, 102–105). Ten, kur su verba pavasarį smilkomi galvijai, renkamasi kadagio verba, nes išdžiūvę kadagio spygliai yra tinkami šiam tikslui (Ašmena), o gyvuliams išginti – vien gluosnis. Galimas dalykas, kad gyvulių smilkymas prisidėjo prie to, kad XX a. antroje pusėje kadagio naudojimo arealas Lietuvoje pasistūmėjo gana toli į rytus ir skverbiasi į Baltarusiją. Sovietmečiu nykusi individuali gyvulininkystė ir besikeičianti žmonių pasaulėžiūra bei sekuliarėjanti visuomenė koregavo poreikio verbas naudoti gyvulininkystėje apimtį. Tiesa, be gyvulių smilkymo, visoje Lietuvoje, taip pat ir jos rytuose, pastatai ir patalpos rūkomi verbos spygliais dėl apsaugos. Kartais tarp gluosnio šakelių įterpiamas kadagys specialiai uždegti prie numirėlio kunigo laukiant ar pasmilkyti ligoŋi (*IIES*, b. 546, l. 13 – Merkinė; *Velykų rytą* 2006, 238 – Molėtų r. Jonišchio apyl.).

Vakarų Baltarusijoje kadagio sklaidą stabdo ne tik gluosnio šventinimo tradicijos. Kadagio šakelių naudojimui verboms priešinasi stačiatikių šventikai. Pasak Lydos, Gardino apylinkių gyventojų, jiems kadagio spygliai asocijuojasi su gana artimu liaudiško pamaldumo traktuotei Jėzaus erškėčių vainiko įvaizdžiu. Kadagio

⁶ Specialiai tokių ieškoma ir Žemaitijoje, kur su uogomis vertinami kaip vaisingesni ir geriau tinka smilkyti (*IIES* b. 701, l. 22 – Kvēdarna).

spygliai gali tariamai sukelti Kristui papildomo skausmo, o velykiniu laikotarpiu jo yra ir taip pakankamai (M a r d o s a 2009, 86). Rytų Lietuvoje požiūris į kadagio verbas pozityvus. Širvintose kadagys simboliškai siejamas su Jėzui ant galvos dētu vainiku ir jo spygliais, tačiau be negatyvaus vertinimo. Analogiška padėtis Vilniuje ir Vilniaus krašte, kur Verbų sekmadienio metu stačiatikiai ir katalikai šventina pavienes ar iš trejeto ar daugiau šakelių sudarytas puokštes arba kadagio šakeles, įkomponuotas su kitais žalumynais.

Gluosnio ir kadagio šakelių verbos

Remiantis lauko tyrimų duomenimis galima teigti, kad pradėdant XX a. antra puse rytinėje Lietuvos dalyje katalikų verbose šių dviejų komponentų derinys vis dažnesnis. Verbos medžio šakelė, žilvitis su kačiukais, kadagys puokštelėje žinomas ir Užnemunės dzūkams (*Vėlykų rytą* 2006, 292), netgi Papilės (Akmenės r.) apylinkėse. Jei būdavo išsprogusių, kai kas į verbos puokštę įdėdavo nuo vienos iki trijų, ne ilgesnių už kadagio šakeles, karklo ar gluosnio šakelių (P u i d o k a s 2006, 98–99). Tačiau skirtingų medžių rūšių šakelių verbos būdingesnės Rytų Lietuvai – tai yra tradicijos, kuriai atstovauja gluosninių medžių šventinimas ir naujos tendencijos, kai į šią teritoriją skverbiasi kadagio naudojimas, pasekmė. Taigi abiejų medžių žaliavos komponavimas verboje atskleidžia praeities ir dabarties tradicijas. Iš gluosnio ir kadagio šakelių verbas maldininkai darosi patys. XXI a. pradžioje prie bažnyčių būdavo atnešama verbų puokščių, krepšių vienarūšės žaliavos, iš kurios pagal pirkėjų pageidavimus būdavo daromos kompozicijos. Puokštelių sudarymo principai skirtingi: vienu atveju svarbiausias būna gluosnis, kitu – kadagys, įvairus ir šakelių skaičius puokštelėse.

Keitėsi ir šakelių skaičius verbose. Kartais būdavo imamas nelyginis abiejų rūšių šakelių skaičius. Trijų gluosnio ir vienos kadagio šakelių sudėties variantas plačiai paplitęs Vilniaus krašte, fiksuojamas netgi šiaurinėje Aukštaitijoje ir vietomis Vidurio Lietuvoje. Prie kadagio šakelės deda neporinį verbų (gluosnio) šakelių skaičių Onušio apylinkėse (*VUB RS*, f. 81, b. 318, l. 2–3). Vilniaus r. Pailgės k. dedamos trys blindės su kačiukais ir viena ėglio šakelė. Žilvičio su kačiukais ir kadagio šakelės puokštele nešini eidavo į bažnyčią Baltojoje Vokėje, Pamerkių k. Šalčininkų r., Pagiriuose, Vilniaus r. Blindė ir kadagys verboje derėjo Baltojoje Vokėje ir kitose Šalčininkų rajono vietovėse, kaip ir Merkinėje, kurioje buvo šventinamos pavienės gluosnio su kačiukais ir kadagio šakelės. Šiuo atveju bendras šakelių skaičius buvo lyginis. Visais minėtais atvejais galvoje turimas nelyginis kiekvienos rūšies šakelių skaičius. Tačiau būdavo ir priešingai, kai iš lyginio ir nelyginio šakelių skaičiaus buvo siekiama sudaryti bendrą nelyginį šakelių skaičių.

Varėnos r. Ūtos k. paprastai verba būdavo komponuojama iš trijų ar penkių kadagio šakelių, tačiau prie jų dėdavo dvi karklo šakeles, ilgesnes nei kadagys. Kitur aplink kadagio šakelę apdėdavo 5–6 gluosnio šakeles (Semeliškės). Puokštelėse pasitaikydavo keturios kadagio ir dvi blindės ar karklo arba dvi kadagio ir viena karklo šakelės (Vilniaus r. Ažulaukio k.). Nemenčinės apylinkėse buvo atvejų, kai prie poros kadagio šakelių pridedama blindės arba karklo šakelė ir atsiranda nely-

ginis šakelių skaičius. Kadagys ir dvi verbos medžio šakelės arba dvigubai besiskiriančios jų proporcijos žinotos ir Dubingiuose. Kitu atveju prie dviejų gluosnio šakelių dedama nuo vienos iki trijų ir jų ilgis siekdavo verboje esančių kadagio šakelių ilgį, niekada nebūdavo už jas didesnis (Vilniaus r.). Galima dėti ir po dvi šių medžių šakeles (Eišiškės). Taigi vienu atveju siekiama nelyginio skaičiaus pagal šakelių rūšis puokštėje, kitu – nelyginio bendro skaičiaus, tačiau dominuojančio varianto nėra.

Įdomu, kad sudėtinė verba, kurioje šalia kadagio atsiranda ir gluosnio rykštė, žinoma ir tuose Lietuvos rajonuose, kur svarbiausias yra kadagys. Vidurio Lietuvos ir net Žemaitijos šiaurėje taip pat kartais tarp kadagių įterpdavo šakelę su kačiukais (Pumpėnai, Papilės apyl.). Nors Suvalkija yra kadagių šventinimo kraštas, tačiau teritorijoje pasitaiko ir savitumų, kai prie šios šakelės pridedama gluosnio su kačiukais rykštė (Igliauka). Kadagio su žilvičio šakele verba žinota Jiezno apylinkėse (*IIES*, b. 892, l. 135). Sintautų apylinkėse verboje būdavo kadagio, tujos (*čiso*) ar karklo šakelių (*V e r s e c k i e n ė - G l o b y t ė* 1996, 270). Nors Žemelio apylinkėse šventino kadagius (*eglius*), tačiau ir čia dėdavo pumpuruotų karklų šakelių ar anksti pavasarį ir blindės. Galbūt tam įtakos turėjo Žemelio buvimas pasienyje su Latvija, nes latviai Verbų dieną vadina *Pūpolu svētdiena*, siedami šventę su pumpurais (*Š l i a v a s* 1996, 125).

Gluosnio ir kadagio šakeles verboje komponuoja už Lietuvos ribų gyvenantys lietuviai. Karklo šakelę su kačiukais, kadagių šventino Latvijos lietuviai (*M e r k i e n ė* 2005, 107). Tokios verbos žinomos Punsko gyventojams (*V a i c e k a u s k i e n ė* 2006, 196), o Lazūnų apylinkėse lietuvių verbą sudarė keletas karklų rykščių su aplink sudėtomis kadagio šakelėmis (*K u d i r k a* 2001, 185). Gluosnio su kačiukais ir kadagio verbas į bažnyčią nešdavosi Apsa ir Pelekų gyventojai (*K u d i r k a* 1997, 40). Etnografiniai lauko tyrimai liudija tokių verbų paplitimą Vakarų Baltarusijoje tarp baltarusių tautybės Ašmenos, Gardino srities ir Minsko katalikų. Apskritai XXI a. pradžioje čia pasitaiko, kad pavienė kadagio šakelė dedama prie gluosnio rykštės. Kadagius minėtose vietovėse komponuoja drauge su gluosnio šakelėmis. Kadagio šakelės prie gluosnio pridedamos dažniau tarp katalikų. Lauko tyrimai XXI a. pradžioje liudija, kad kadagio puokštelių su pridėta gluosnio šakele verbas šventina Lietuvos stačiatikiai.

Kaip rodo pateikta medžiaga, vienos ar kitos rūšies medžių šakelių santykis verboje nėra nekintantis. Iš pavyzdžių matyti, kad gluosnio ir kadagio sudėtinės verbos neleidžia nustatyti, kurios medžių rūšies šakelių skaičius puokštėje yra prioritetas, neleidžia identifikuoti aiškius regioninius skirtumus, nekalbant apie lokalius variantus, nes tiriamoje teritorijoje vyrauja puokštelių struktūrinis variantiškumas. Vienu atveju pagrindas yra gluosnis, o kadagys tik priedas, o kitu – atvirkščiai. Kiek daugiau tai priklauso nuo regiono, kuriame sudaroma verba, t. y. vyrauja kadagių ar gluosnio verbų šventinimo tradicija.

Aptariant gluosnio ir kadagio šakelių šventinimą būtina pabrėžti, kad verbų sudėties ir medelių rūšių pasirinkimo santykiui įtakos turi verbos ryšio su buitiniu ir ūkiniu žmonių gyvenimu ypatybės. Išnykę poreikiai turėti gluosnio rykščių ginti į

ganyklas gyvulius ir kadagio nebenaudojimas įvairiems smilkymams padidina Verbų sekmadienio liturginę vertę. Velykinėje Kristaus dramoje gluosniai reprezentuoja kasmet pasikartojantį simbolinį jo prisikėlimo cikliškumą, o spygliuočiai – Kristaus nemirtingumą. Todėl pašventintos verbos namuose saugomos kaip velykinio laikotarpio simbolis.

Nors straipsnyje nesiekama apžvelgti visos medžių naudojimo įvairovės, reikia pasakyti, kad Lietuvoje prie gluosnio ar kadagio dėdavo ir ažuolo šakelę, lazdyno, kitų medžių šakelių. Beržo šakelės prie kadagio šventinamos Vidurio Lietuvoje ir Užnemunės kaimuose. Beržo šalia kadagio, karklo ar blindės į puokštelę dėdavo Prienų r. (Ašmintos, Dvylikių bei Pakuonio k.) gyventojai. Beržo šakelę praeityje šventei išsprogdindavo ir Rokiškio krašte (A l i š a u s k a s 2010, 40–41). Pietryčių Lietuvos verbos šventinama lazdyno šaka, o tai, pasak N. Marcinkevičienės, būdinga Vilniaus, Molėtų, Švenčionių, Širvintų krašto verboms (*Velykų rytą* 2006, 28). Tačiau tai ne esminiai simbolio struktūros elementai, bet priedai, kurie yra, kaip rodo lauko tyrimų duomenys, XX a. pirmoje pusėje atsirandančios įvairovės, kai verbas imta vertinti estetiniu požiūriu, pasekmė. Moterys siekė verbos puošnumo ir derino sakralinius siekius su estetiniais, kurie XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje vyrauja, o puokštės turinys papildomas medelių, ypač pavasarį prazystančių, šakelėmis ir gėlių žiedais, nekalbant apie iš sausų žiedų ar iš popierinių bei plastikinių žiedų padarytas verbas. Įvairių medžių šakelės, kaip ir miško ar kambario žaluma, verbos atsiranda kaip dekoratyviniai simbolio akcentai, nesisieja su liturgine ir menkai su liaudišku pamaldumu grįsta žmonių praktika.

Išvados

Kaip rodo tyrimų duomenys, Verbų sekmadienį šventinamos medžių šakelės yra liturginis simbolis, skleidžiantis gyvybės, atgimimo ir prisikėlimo idėjas. Todėl šventinamos po žiemos atgimstančios arba amžinai žaliuojančios medžių šakelės iki XXI a. pradžios išlaiko tradicinį medžių rūšies parinkimo joms daryti arealų funkcionavimą. Rytinėje Lietuvos dalyje tradiciškai šventinamos įvairių gluosnio medžių atmainų šakelės. Dėl skirtingo Verbų sekmadienio laiko išryškėja skirtumai, kaip katalikai ir stačiatikiai pasirenka gluosnio šakeles. Rytų Lietuvoje katalikai labiau renkasi žilvičio ir blindės šakas, stačiatikiams priimtinesnės gluosnio (verbos) medžio su mažais pumpurais šakelės.

Vakarinės ir centrinės Lietuvos areale kadagio šakelių verbos išsaugojo tradicines funkcionavimo ribas, žaliavos vientisumą. Tačiau tyrimai Žemaitijoje ir Vidurio Lietuvoje rodo šakelių ilgio pokyčius: XX a. antroje pusėje šiuolaikinės kadagio verbos trumpėja. Naujas reiškinytis parenkant kadagio šakeles verboms yra jų naudojimo arealo plėtra. XX a. antroje pusėje kadagių verbų šventinimo arealas išsiplečia į Rytų Lietuvą. Kadagio šakelės Rytų Lietuvoje šventinamos ir vienos, ir sudaro variantus su gluosniu. Etnografinių lauko tyrimų medžiaga rodo, kad XXI a. pradžioje tiriamoje teritorijoje katalikų verbos gluosnio ir kadagio šakelių derinys yra vyraujantis simbolio tipas, todėl abiejų medžių šakelių komponavimas

verboje sieja praeities ir dabarties tradicijas. Svarbus pokyčių bruožas pietryčių Lietuvoje yra tradicinės stačiatikių gluosnio verbos keitimas kadagio verba.

Besiformuojanti kadagių šventinimo tradicija iš Lietuvos plinta ir tarp Vakarų Baltarusijos katalikų. Galima teigti, kad medžių šakelių šventinimo Rytų Lietuvoje permainos aktyviai veikia baltarusių Verbų sekmadienio tradicijas. Tyrimas parodė, kad Lietuvoje išlieka regioninis verbų sudarymo principas; šakelių verboms nomenklatūros lokalumas išryškėja per šių principų taikymo variantiškumą ir turi sporadinį pobūdį. Šventinamų šakelių ypatybes lemia ir pamaldumo pokyčiai – retėja verbų naudojimas įvairiose maginėse apeigose, išauga simbolio dekoratyvumo siekis.

Literatūra

- Ališauskas 2010 – Alfredas Petras Ališauskas, *Mano gimtinė – Lukštiniai*, Vilnius.
- Balys 1993 – Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius: Mintis.
- Balys 1998 – Jonas Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 33–105.
- Baltų religijos* 1996 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Dundulienė 1979 – Pranė Dundulienė, *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*, Vilnius: LTSR aukštojo ir specialaus mokymo ministerija.
- Dundulienė 1991a – Pranė Dundulienė, *Lietuvių etnologija*, Vilnius: Mokslo.
- Dundulienė 1991b – Pranė Dundulienė, *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius: Mintis.
- Dundulienė 1994 – Pranė Dundulienė, *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*, Vilnius: Šviesa.
- Gedvilienė 2004 – Aldona Gedvilienė, „Iš Lembo kaimo buitės ir papročių (XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė)“, *Kvėdarna*, Vilnius: Versmė, 528–564.
- Kajackas 1998 – Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras.
- Klimka, Seliukaitė 2003 – Libertas Klimka, Irena Seliukaitė, „Kalendoriniai papročiai“, *Adutiškio apylinkės*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 402–417.
- Kodienė-Daleckaitė, Balzarėnienė-Laučiškytė 1998 – Danutė Kodienė-Daleckaitė, Stasė Balzarėnienė-Laučiškytė, „Kalendorinių švenčių papročiai“, *Obeliai. Kriaunos* / redakcinė komisija: Venantas Mačiekus (pirmininkas), Vilnius: Versmė, 448–460.
- Kudirka 1992 – Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, Vilnius: Mokslo.
- Kudirka 1997 – Juozas Kudirka, *Apso ir Pelekų lietuviškoji kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Kudirka 2001 – Juozas Kudirka, *Lietuviškoji Lazūnų kultūra. Etnografija, 11*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 172–205.
- Levūnų* 2008 – *Levūnų kaimo papročiai*, Sudarė N. Marcinkevičienė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Lietuvos dendroflora* 2003 – *Lietuvos dendroflora* (Mindaugas Navasaitis, Remigijus Ozolinis, Domas Smaliukas, Jūratė Balevičienė), Kaunas: Lututė.
- LKŽ 1997 – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XVIII, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Lietuvos tapyba* 1970 – *Lietuvos tapyba, XVI–XIX*, Vilnius: Vaga.

- M a c e i k a 1998 – Juozas Maceika, *Lazūnai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- M a r d o s a 2009 – Jonas Mardosa, *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje*. Mokslinė monografija, Vilnius: pedagoginio universiteto leidykla, 26–33.
- M e r k i e n ė 1981 – Regina Merkienė, „Išginimo ritualų analogijos bei arealai Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje (XIX a. pab. – XX a. pirmoji pusė)“, *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius: Mokslas, 100–112.
- M e r k i e n ė 2005 – Irena Regina Merkienė, „Kultūros tradicija šeimoje ir bendruomenėje“, Merkienė I. R., Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž. B., *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška. Etninės ir kultūrinės orientacijos*, Vilnius: Versus Aureus, 100–126.
- Naujasis Testamentas* 1972 – *Naujasis Testamentas. Keturiuos evangelijos. Apaštalų raštai*, Vilnius–Kaunas: Lietuvos TSR vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys.
- P u i d o k a s 2006 – Tomas Puidokas, „Verbų sekmadienis ir verbų panaudojimas“, *Papilė*, II, III dalys, Vilnius: Versmė, 98–99.
- R a l y t ė 1995 – Asta Ralytė, „Verbų šventė ir papročiai“, *Dieveniškės*, Vilnius, Versmė: 353–356.
- S ł o w n i k 1992 – *Słownik języka polskiego*, Wyd. zmienione i poprowione, t. 3, Warszawa.
- S v i d i n s k a i t ė 2001 – Danguolė Svidinskaitė, „Jau verbela... Tai nuo senovės, nuo senų senovės“: išmokti veiksmai (Trakų dekanatas. XX a.)“, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos Metraštis*, t. XVIII, Vilnius, 191–223.
- Š l i a v a s 1996 – Juozas Šliavas, *Žiemgalių pėdsakais*, Vilnius: Žiemgala.
- U l č i n s k a s 1995 – Vladas Ulčinskas, *Raitininkų kaimas (1850–1950)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- V a i c e k a u s k i e n ė 2006 – Aldona Vaicekauskienė, „Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai“, *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai. Straipsnių rinkinys*, Punkskas: Punksko „Aušros“ leidykla, 193–222.
- V a l a n č i u s 1972a – Motiejus Valančius, „Palangos Juzė“, *Raštai*, t. I, Vilnius: Vaga, 212–318.
- V a l a n č i u s 1972b – Motiejus Valančius, „Žemaičių vyskupystė“, *Raštai*, t. II, Vilnius: Vaga, 21–385.
- V ė l i u s 1983 – Norbertas Vėlius, *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*, Vilnius: Mintis.
- Velykų rytą* 2006 – *Velykų rytą lelija pražydo. Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*, Parengė N. Marcinkevičienė (papročiai, tikėjimai, burtai), L. Sungailienė (dainuojamoji tautosaka), A. Vakariniene (choreografija, folkloras), Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
- V e r s e c k i e n ė - G l o b y t ė 1996 – Regina Verseckienė-Globytė, „Kalendoriniai papročiai: nuo Trijų karalių iki Šv. Jono“, *Sintautai. Žvirgždaičiai*, Vilnius: Vakarinės naujienos, 263–277.
- V y š n i a u s k a i t ė 1994 – Angelė Vyšniauskaitė, *Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriiniuose šaltiniuose*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Z a d r o ų y ņ s k a 1985 – Ana Zadrożyńska, *Powtarzać czas początku. Część I. O świętowaniu dorocznych świąt w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Spółdzielcze.
- Z a l e s k i 1989 – Wincenty Zaleski, *Rok Kościelny: Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostolów, Świętych i Błogosławionych Polskich, oraz dni okolicznościowe*, Warszawa: Wydawnictwo salezjańskie.
- Белорусско-русский* 1962 – *Белорусско-русский словарь*, под ред. К. К. Крапивы,

- Москва: Дзяржаўнае выдавецтва замежных і нацыянальных слоўнікаў.
Міфалогія Беларусі 2011 – Міфалогія беларусаў. Эцыклапедычны слоўнік, Мінск: Беларусь.
Календарныя обычаі 1977 – Календарныя обычаі і обряды в странах зарубежной Европы. Весенний праздник, Москва: Наука.
Котович, Крук – Аксана Котович, Янка Крук, *Веснавыя святы*, книга 1, Мінск: Мастацкая літаратура.
Лозка 2002 – Аляксей Лозка, *Беларускі народны календар*, Мінск: Полымя.
Соколова 1979 – Вера Константиновна Соколова, *Весенне-летние календарныя обряды русских, украинцев и белорусов*, Москва: Наука.

Jonas Mardosa

Medžių šakelės Lietuvos gyventojų verbose XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *verba, Verbų sekmadienis, medžių šakelės, gluosnis, kadagys, simbolis.*

Straipsnyje, remiantis XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Lietuvoje atliktų kaimo ir miesto gyventojų apklausomis bei surinktais archyviniais duomenimis, taip pat etnologų mokslinių tyrimų rezultatais, siekiama atskleisti medžių šakelių naudojimo verboms daryti principus, nustatyti regionines, lokalias ir etnokonfesines šventinamų verbų ypatybes.

Verbų sekmadienį šventinamos medžių šakelės yra liturginis simbolis, išreiškiantis gyvenybę, atgimimo ir prisikėlimo idėjas. Todėl šventinamos po žiemos atgimstančios arba amžinai žaliuojančios medžių šakelės. XXI a. pradžią pasiekė tradicinis medžių šakelių šventinimas, kai verbą sudaro gluosnio ir kadagio šakelės. Vidurio, Rytų ir Pietryčių Lietuvoje tradiciškai šventinamos įvairių gluosnių atmainų šakelės, kurios, atbundančios po žiemos, atitinka liturgines velykinio laikotarpio idėjas. Pietryčių Lietuvoje gyvenantys stačiatikiai dažniau renkasi gluosnio verbas su žydinčiais pumpurais. Žemaitijoje, Suvalkijoje ir kai kur Vidurio Lietuvoje šventinamos kadagio šakelės. Tačiau XX a. antroje pusėje kadagio šakelių šventinimas plečiasi į rytinę Lietuvos dalį ir keičia iki tol čia vyravusias gluosnio šakelių verbas. Besiformuojanti tradicija skverbiasi ir į Vakarų Baltarusiją, kur kadagių verbas renkasi katalikai. Be minėtų vienuolių medžių šakelių šventinimo, Rytų Lietuvos katalikai naudoja sudėtines iš gluosnio ir kadagio šakelių bei papuoštas kitų medelių, ypač pavasarį pražystančių, šakelėmis ir gėlių žiedais verbų puokšteles.

Jonas Mardosa

Tree Branches in *verbos* (palms) of the Lithuanians in the second half of 20th c. – the beginning of 21st c.

S u m m a r y

Keywords: *verbos* (palms), Palm Sunday, tree branches, willow, juniper, symbol.

This article, based on surveys conducted between the end of 20th century and the beginning of 21st century among Lithuanian rural and urban inhabitants, archived findings and results of ethnological research, aims to reveal the principles of using tree branches for *verbos* (palms), determine regional, local and ethno-confessional features of *verbos* (palms).

Tree branches sanctified on Palm Sunday are a liturgical symbol, which also expresses the ideas of life, revival and resurrection. For that reason the branches are taken from the trees that revive after winter or those which are forever green. The start of 21st century has preserved the tradition of sanctifying the tree branches, mostly willow and juniper lops. In Central, East and South East Lithuania lops of various strains of willow, whose revival after winter matches the liturgical ideas of the Easter period, are sanctified. Orthodox people who live in South East Lithuania are rather keen to sanctify willow *verbos* (palms) with blooming buds. In Žemaitija, Suvalkija and some parts of Central Lithuania, juniper branches are sanctified. However, in the second half of 20th century, the tradition of sanctifying juniper is expanding from Central Lithuania to the Eastern part and it is replacing the *verbos* (palms) of willow branches which were dominant until then. The emergent tradition is gradually percolating into the West of Belarus in which juniper is popular among Catholics. Apart from the sanctification of homogenous lops of the trees mentioned, Catholics from the East of Lithuania actively use bouquets of palms composed of lops of willow and juniper, also decorated with branches of other trees, which usually start blooming in spring, and some flowers.

J o n a s M A R D O S A

Baltų proistorės katedra

Lietuvos edukologijos universitetas

Studentų g. 29

T. Ševčenkos g. 31

LT-03111 Vilnius

[j.mardosa@gmail.com]